

Szabadságharcaink

Évezredek óta a magyar népségnek, kivált a bennszülött népségnek a története az elnyomatás, a kiszolgáltatottság, a háttérbe szorítottság és a folyamatos szabadságharcok története – váltakozva a fegyverrel és a fegyvertelennel. Szabadságharcot ugyanis nemcsak fegyveresen, hanem fegyvertelenül is lehet vívni: polgári engedetlenséggel, passzív ellenállással, nyakas ellenzé-
 kiséggel, melyről lekicsinylően, sőt elmarasztalóan nyilatkozhat ugyan a hevesebb vérmérsékletű ember, de az ilyenfajta küzdelem sokszor hatékonyabb, mint a fegyveres. Bizonyára ide sorolható az életmentés minden formája: a szívós munka, visszahúzódás a család keretei közé, és távolmaradás mindenfajta ostoba és reménytelen harctól, háborúskodástól; ilyen volt a reformáció, a nyelvújítás, ilyen a népművészet, a reformkor vívmányai, jeles művészek és tudósok munkássága stb. Tehát az a lesújtó vélemény, hogy „Élt egy nép a Tisza táján, Századokig lomhán, gyáván” (Petőfi) – igencsak vitatható, jobban mondva nem állja meg a helyét. Mert ez a nép ma is él, és ezután sem akar elveszni, habár ugyancsak megalázták és ritkították folyamatosan; ha pedig önmagát ritkította, kényszerből tette. Úgy tetszik, Zrínyinél, Petőfinél és Adynál közelebb járt az igazsághoz Kölcsey, amikor egy fölvilanó pillanatában ezt lejegyezte: „küzdés a szabadság felé, de köznek részvétele nélkül. Ezek azon scénák, melyeket történeteink szakadatlan sorban mutatnak... a szünetlen pártkeresés s pártváltás inkább familiai különböző lelket, mint köznek szeretetét, azaz nemzetiséget éreztetnek velünk.” Igen, a köznek, a köznépeknek, a bennszülött magyarságnak a fegyveres részvétele nélkül, ha már a köznek a szeretete nem vált általánossá, azaz a népségből nem lett, vagy nem lehetett nemzet. Maradt ez: „S míg egymást martuk szennyes koncokért” (Petőfi), vagy ez: „Rossz szomszédság, török átok” (Arany János). Az utóbbi egy kis tévedéssel: a rossz szomszédság ugyanis nem török átok, hanem a nehéz sors miatt támadt ingerültség velejárója. Hiába a mítoszok konokul tartják magukat.

Szakadatlan fegyveres szabadságharc nem volt ugyan, nem is lehetett, de számuk igen sokra rúg; hogy csak néhányat említsünk közülük: a Koppányé, Ajtonyé, Dózsáé, Bocskaié, Thökölyé; az ezután következőket akár sorzámmal is jelölhetjük országos jelentőségük miatt: az első, vagy Rákóczi-féle, a második, vagy 48-as, és a harmadik, vagy 56-os szabadságharc. Ezek közül csak egyetlenegy, a Bocskai-szabadságharc vagy hajdúfölkelés járt sikerrel, hozott győzelmet (1604-6). Miért csak ez az egyetlenegy? – kérdezhetjük csodálkozva. Lehet-e valamilyen tanulságot leszűrni, példát meríteni belőle? Azt hiszem, igenis lehet, olyan tanulságot, olyan példát, amely ma is útmutatóul szolgálhat. Vajon azért győzött ez a szabadságharc, mert a hajdúk bátrabban harcoltak, mint a kurucok, a 48-as honvédek vagy az 56-os fiatalok? Dehogy. Korántsem. Az pl., hogy az akkori politikai helyzet igen kedvező volt (az osztrák császári udvar zűrzavara, a francia támadás veszélye stb.) csak mondvacsínált ürügy a valóság elkendőzésére. A valóság pedig az, hogy azért győzött ez a szabadságharc, mert a fölkelők egy nagyhatalmat érezhettek a hátuk mögött, azt a török hatalmat, mely akkor még ellentmondásos volt, ingatag ugyan, vezető rétegét és haderejének összetételét tekintve eléggé tarka, jobbadán balkáni eredetű, ennél fogva balkáni érdekeltségű, és talán magyarellenes beállítottságú is, és mégis, még így is... Ennek a furcsa magyar-török szövetségnek és némileg azonos érdekeltségnek (osztrákellenesség) a fonákságát Bocskai egyik tisztje így foglalta össze: „Az török nemzet ezt akarná, bátor az németek minket mind egy szálíg levágnának, vagy mi a németeket, mert ők annyival inkább erősölnének hatalmas állapotjokban.” A török nemzet? Ezen nyilván az ország nagy részét megszállva tartó és önkényesen kormányzó, törököknek vélt elnyomókat értette akkor Bocskainak ez a tisztje. De nemcsak ez segítette győzelemre a hajdúfelkelést, hanem az is, hogy Bocskai rátermett, tapasztalt katonaember volt, aki nemcsak bátran, hanem bölcsen is tudott cselekedni ott, ahol kellett vagy lehetett. Figyeljük csak, mit mond, és

hogyan igazolja politikáját. „Egyszersmind két császárral nem akarunk madarászni, hogy meg ne sújthasson az madár az szárnyával.” Olyan hivatott vezetőt ismerünk meg ebből, aki meg van győződve politikájának a helyességéről, és azon fáradozik, hogy a két császár, a török meg az osztrák békét kössön egymással, mert a háborúskodás csak a magyar népességet sújtja, pusztítja leginkább: „Adjon az Úristen egyességet és szép csendességet a két császár között, maradhasson meg az szegény magyar nemzet, ne romoljon ennél is inkább.” És Bocskai közvetítésével meg is kötik az ún. zsitvatoroki békét, a húsz évre szólót, előtte pedig ő maga is békét köt az osztrákokkal; ez az ún. bécsi béke. Kétkulacos politika volt ez? Hát aztán! Mások, más nemzetek ilyenfajta politikát a legkisebb aggály nélkül folytattak, gyakoroltak – számtalanszor. Egyszer legalább a magyar is megtette ezt, és sikerrel járt. Máskor nem tehetne volna meg? Ehhez még hozzátartozik, hogy a Bocskai-szabadságharcban nemcsak a vezetés volt egységes – katonai és politikai sikon egyaránt, hanem az egész hajdúság is, mert az akkor feltörekvő reformáció alkalmas keretet nyújtott ehhez bibliai, hitbeli lelkesedéssel párosulva. A magyar népességet súlyos csapások érték ugyan a tizenöt éves háború alatt, de akkor még nem indult meg nagyarányú, spontán betelepülés, sem tervszerű betelepítés az ugyancsak meggritkult magyarok helyére – sem a németek, sem a szlovákok, sem a délszlávok, sem a románok és egyéb népcsoportok részéről, csak szórványos, így a hajdúsereg a vezetőivel együtt a nemzetiségi összetételét tekintve is egységes maradhatott. Talán ez akadályozta meg az árulást, a szét húzást, viszálykodást is. Magyarelles erők azonban maradtak mind az osztrák, mind a török oldalon éppen ahhoz, hogy Bocskait eltegyék, eltétessék láb alól. Bizonyítás erre nincs, mint ahogy általában ilyenkor nem is szokott lenni. De még ez sem ingatta meg a győztes szabadságharc vívmányait: földhöz való jutás, letelepedés, adómentesség, vallásszabadság és egyéb szabadságjogok, a magyar nyelv előretörése a latin ellenében, a nemzeti vonal erősödése az osztrákpártiakkal szemben, Erdély önállósodása stb.

Egyszer mégiscsak volt győzelem, és jó emlékezni és emlékeztetni rá. Bocskai csapatai váltakozó sikerrel ugyan, de végül is a Habsburgok kezén levő területek nagy részét fölzsabadították – a várakkal együtt, akár fegyveres hadakozással, akár másképpen. Minden jelentősebb csatát megnyertek.

A török, hát igen a török még itt maradt, ha névlegesen is, de nem elégszer hangsúlyozzuk, sőt alig szoktuk megemlíteni, hogy török-tatár betelepedés vagy betelepítés nem történt meg az ún. török hódoltság területén sem a mintegy 150 évig tartó megszállás egész ideje alatt, pedig ez fontos dolog, mely rávilágít az akkori valódi állapotokra.

Bocskai halála után újabb hajdúfölkelés tört ki 1607-ben, de azt sem tudták levérni, csak lecsöndesíteni: – „Mi soha többé németet nem uralunk” – jelszóval.

Ezután nagyobb háborúskodás nélkül vagy hat évtizednyi idő telt el. Ez alatt az idő alatt azonban a bécsi udvar nem tétlenkedett: igyekezett hatalmát visszaállítani és kiterjeszteni; központosító törekvései fölerősödtek. A szórványos ellenállás résztvevői elbocsátott magyar várvédők, bujdosók és szökött jobbágyok voltak, akiket kurucoknak neveztek – Dózsa György kereszteseire utalóan. Ezeknek az élére állt Thököly. Ez a szabadságharc teljes kudarccal végződött a török támogatás ellenére.

– No lám, ide vezetett az a fene nagy török bátorság – mondhatták most kárörvendően az osztrákpártiak, a labancok, a császári zsoldban harcoló (magyar) katonák, a magyar függetlenség ügyét eláruló, vele szemben a Habsburgok uralmát szolgáló politika (magyar) hívei. Csakhogy a török hatalom ekkorra már igencsak meggyöngült: a török-lengyel háborút a lengyelek nyerték meg, és a Bécsset ostromló török haderő is súlyos vereséget szenvedett. Lotharingiai Károly herceg és a bécsiek segítségére érkező Sobieski János lengyel király csapatai szétverték és megfutamtították a törököket. Ezzel Thököly Imre szerencsecsillaga is lehanyatlott. Az ebből levonható tanulság: ami egyszer jó volt, nem biztos, hogy másodszor is jó lesz, ha másmilyen a helyzet; márpedig most a körülmények alaposan megváltoztak, mert szinte az egész keresztény Európa összefogott a törökök ellen, sikerült is őket kiűzni a megszállt területekről, Sobieski János lengyel király pedig a kurucokra támadt, úgyhogy Thökölynek menekülnie kellett. Ez lett a híres lengyel-magyar barátságból. A bajban mutatkozik meg az igazi, őszinte barátság – szoktuk mondani – és akkor, ha nem esetlegesség, hanem választás útján jön létre. Most megvolt a baj is, a választás lehetősége is.

Megszűnt tehát a sorvasztó török elnyomás, de nem sok öröme tellett benne a magyar népességnek, mert – csöbörből vödörbe – ugyanolyan vagy még pusztítóbb elnyomás váltotta föl: az osztrák-német.

„Ha harcaink parázsa lobbant Világok gyúltak ki” Ady Endrének ez a keserű megállapítása teljes egészében érvényes a Thököly-szabadságharcra. Önkéntelenül felvetődik a kérdés: vajon ha nem jön létre a magyar-török szövetség s ezzel az önálló magyar nemzetállam visszaállításának és a magyarság megerősödésének a lehetősége, vajon föllépett volna-e a keresztény Európa ilyen nagy erővel és hűvel (és pénzzel) a törökök ellen, hiszen Bécsét máskor is ostromolták a törökök és akkor is vereséget szenvedtek. Vagy most úgy ítélték meg az előállt helyzetet Bécsben, Rómában és másutt, hogy veszélyben forog a gyarmatosítás, a betelepülés és betelepítés a Kárpát-medencébe?

De a Thököly-féle szabadságharc vereségéhez nyilván az is hozzájárult, hogy a kuruc seregben nem sikerült egységet teremteni, és hogy Thököly nem volt olyan tapasztalt katona, mint Bocskai, sem olyan fegyelmezett és meggondolt, sem a diplomáciában olyan járatos. Aztán árulás is történt, meg elpártolás bőven!

Hogy az ún. főlzabradulást követő 20 esztendőnyi idő alatt mi történt, arról az akkor élt magyar emberek tudnának hitelesen beszélni, meg a libertás-zászlók, a szabadság zászlai. A Rákóczi-szabadságharcot, mely az egész országra kiterjedt (1703-11), kuruc-labanc háborúnak is szokás nevezni, és a kezdeti ragyogó győzelmek után ezt is leverték, mint az előbbi szabadságharcot. Az okok majdnem ugyanazok: a kuruc sereg nemzetiségi és vallási tekintetben még kevésbé volt egységes, mint Thökölyé. A vezérkart jórészt főnemesek alkották, a legénységet viszont köznemesek és nincstelen, otthontalan, sokszor fegyelmezetlen „rút kóborlók”. Rákóczi Ferenc vezérő fejedeleme aránylag fiatalon állt a fölkelők élére – kellő katonai tapasztalat nélkül és könnyen befolyásolhatóan. A lengyel, francia, orosz segítség inkább jelképes volt, mint valóságos. Áruló most is akadt éppen elég. A honi nemzetiségek közül sokan beálltak a kuruc seregbe, és derekasan harcoltak az osztrák császári csapatok, a labancok ellen, de úgy rémlik, némely történész és közíró eltúlozza a ruszin és szlovák jobbágyok szerepét és részvételét a szabadságharcban – mintha ezzel feledtetni akarnák a délszlávok magyarellenességét. A magyarellenességben kivált a szerbek jártak elől – a régebben betelepültek közül is sokan, az újabb betelepülők meg különösen – eleve nyilván arra számítva, hogy az ideiglenes tartózkodási helyük végleges lesz. Az új helyre érkezők rendszerint valójában honfoglalók, akár menekülteként ér-

keztek, akár hívták, irányították és vezették őket. Ennek a varázsa csak megsokszorozza erejüket. Már maga az a tény, hogy megvethetik a lábukat egy idegen földön – egyenértékű a győzelemmel, mely további hódításra sarkalja őket. És ha még öntudatos vezetőik is vannak, akkor a siker nem maradhat el, mint volt a betelepülő szerbeknek: pópák, kalugyerek és harcedzett, mindenre elszánt katonáemberek. Kapóra jött nekik a kuruc-labanc háború, meg Bécs szorult helyzete, hogy szolgálataikat, fegyverüket fölajánlják a császárnak – és ehhez még kiváltságokat is kaptak. Számukra ugyancsak kedvező, rendkívüli helyzet volt ez, melyet okosan ki is használtak – a magyarok szerencsétlenségére és kárára: sorsfordító szerepük a trencsényi csatában, a Nagykúnság és a Kiskúnság dűlése, Karczag, Kunhegyes fölégetése, a kecskeméti vérengzés stb. Jellemző, hogy a „magyar történészek ezekkel a bennszülött népeiséget sújtó eseményekkel nem sokat foglalkoztak, mint ahogy a szatmári békét követő megtorlásokkal sem, mintha a magyar népesség sorsa mellékes dolog lenne. Bezzeg más történészek a saját népüket sújtó eseményekről részletes, sőt gyakran fölnagyított képeket festettek, és festenek ma is!

Rákóczi Ferencet, a nagyságos fejedelmet övező csodálat, tisztelet és rajongás, úgy rémlik, egy kissé meszterkélte, nem annyira tetteinek, mint inkább személyének szól: az ország leggazdagabb főura volt, sokat kockáztatott tehát, amikor szembefordult Béccsel, és elvállalta a szabadságharc vezetését. Áldozatvállalása a mártírhálált halt magyar vezetőkével egy sorba állítható. Tudjuk, hogy emigránsként a törökországi Tekirdagban (Rodostó) halt meg aránylag fiatalon, és hogy hűséges titkára, Mikes Kelemen volt, a székely remekíró. Nem csoda, hogy Rákóczinak és szabadságharcának gazdag irodalmi hagyománya van, népi eredetű is, de ez a szabadságharc hatott a zenére és a képzőművészetre is: Rákóczi-nóta, Rákóczi-induló, Csínom Palkó, Török bársony süvegem, Te vagy a legény, Tyukodi pajtás stb. Lelki szemünk előtt föllobognak a kuruc tábortüzek, és halljuk a tárogató szavát. Tanulságot pedig úgy tetszik, ebből a két versorból méríthetünk: „Ez az istentelen német annyi kárt tett már, Hozzá képest hogy mit sem tett török sem tatár.” A német kifejezés természetesen nem a német nemzetre vonatkozik, hanem csak azokra, akik az osztrák császári seregben harcoltak a kurucok ellen, tehát az osztrák-német, cseh, magyar labancokra, de a Bécs érdekeit kiszolgáló tisztviselőkre is. A magyar népesség ugyanis nem tudta,

de nem is akarta megkülönböztetni őket egymástól, hiszen egyformák voltak valamennyien: magyarellenesek, még ha magyarul beszéltek is.

Igaz volna, hogy az osztrák-német hadviselés és uralom több kárt okozott a magyar népességnek, mint a tártár meg a török; hogy a rosszra rendszerint még rosszabb jön: az újabb megszállás és elnyomás szinte törvényszerűen pusztítóbb az előbbinél? Meddig fokozódik ez? Vagy csak egyedi esetről van szó, mely nem általánosítható?

Végezetül hadd álljon itt egy hiteles adat: Martonosra szerbek a Rákóczi-szabadságharc leverése után, részint Szerbiából és Boszniából, részint Montenegróból érkeztek és települtek be. Ha akkor lakatlan volt az a vidék, mi történt a régi lakosokkal, és az újakat ki hívta, ki vezette oda olyan messziről? Felelet nincs, válaszadók nincsenek. Miért? Olyan mellékes dolog volna ez is?

Miután a kurucok 1711-ben leteszik a fegyvert, hosszú ideig szünetel a fegyveres harc, de nem úgy a fegyvertelen. Sokan Bécs mellé állnak, sokan igyekeznek menteni, ami menthető a családjuk számára; a betelepítés hullámai egymást érik, és a magyar népesség lassan azt veszi észre, hogy kisebbségbe szorult a szülőföldjén, a saját hazájában, és gyarmati bennszülötté vált. Úgy látszott, vége mindennek, riasztó hírek érkeztek Bécsből is: herderi jóslat, mely a magyarság és a magyar nyelv várható közeli kihalásáról szólt. Erre válaszként fölébred a lelkiismeret, a dac, a tenni akarás a magyarság jobbjában. Széles körű nyelvújítás kezdődik, és előtérbe kerül a magyar nyelv ügye, jeles írók, költők és közéleti emberek támadnak, megalakul az akadémia, benépesül a magyar színház stb. Ezt szokás reformkornak, azaz a megújulás hősi korszakának nevezni. Az ellenállás a bécsi udvar németesítő és központosító törekvéseivel szemben sikerrel járt. Ez is szabadságharc volt a javából, habár annak csupán fegyvertelen változata. Bécsben erre nem számítottak, és nyilván nem nézték jó szemmel a magyar önállósodás felé tett lépéseket. Csakhogy a magyar talpra állás kísérleteire nemcsak Bécsben figyeltek árgus szemekkel, hanem a nemzetiségek oldaláról is, miközben pángermán, pánszláv és pánlatin izgatás folyt, melyet Bécs még tovább szított magyarellenesek hangulatkeltésével. Nem csoda, hogy az így fellovált nemzetiségek egyre nagyobb követeléssel álltak elő: ők is önállóságot igényelve a maguk számára, noha őket a kihalás veszélye egyáltalán nem fenyegette, sőt állandóan erősödtek, ter-

jeszkedtek a magyarok rovására – Herder jóslása szerint is. Ilyen körülmények között lobbant föl az újabb szabadságharc, a második országos méretű 1848-ban, a Bécs-csel és a nemzetiségekkel való állandó huzakodás, torzalkodás közepette. Ez a szabadságharc, mely leginkább Kossuth Lajos és Petőfi Sándor nevéhez fűződik, már csak hónapokig tartott, de európai jelentősége kétségtelen. Egyetlen nagyhatalom sem segítette csak egyiket idegen légió, meg a lengyel Bem, a szerb Damjanics, a német Leiningen és más tábornokok. Érdemes odafigyelni a nemzetiségek magatartására ebben a szabadságharcban. Ahelyett, hogy segítették volna a magyar szabadságtörekvéseket, inkább ellene fordultak – egyiket kivételtől eltekintve: a szlovákok, németek és ruszinok egy részének valóban példás magatartásáról van szó. A lényeg viszont ez: a honi németek többsége, a szerbek nagy többsége, a horvátok és a románok jelentős része fegyvert fogott az osztrákok oldalán, hogy leverjék a szabadságharcot. Az osztrák-német-cseh haderővel együtt, és végül az orosz beavatkozással ez sikerült is. Ebből a díszes társaságból érdemes a horvátokat kiemelni – tanulságul. Hová lett a híres, Zrínyi által annyira fölmagasztalt, agyondicsért horvát-magyar fegyverbarátság? Most amikor választani lehetett, most mutatkozott meg igazán – vallás ide, vallás oda: horvát-magyar összefogás helyett ugyanis horvát-szerb összefogás lett, bizony – a magyarok ellen. Véletlenül? Aligha. Mert ugyanez majd ismétlődni fog máskor is. De hogy észhez térjünk, ahhoz, úgy látszik, ez nem elég. Még Trianon sem, és 1944 sem. Hiába, szeretünk olyan szekér után futni, amelyik sehogy sem akar fölvenni bennünket. A környező népeknek, úgy rémlik, nincs szükségük a magyarok barátságára. Ők jól megvannak egymással is. A tüsténkedés, a törleszkedés szánalmas és nevetséges dolog. De mit tegyünk, kihez forduljunk segítségért, ha nem a szomszédokhoz? Ilyesmit csak a rövidlátó ember kérdez, vagy az, akinek a szemére szemellenzöt raktak. Ha így van, akkor először is ezt a szemellenzöt kell eltávolítani a szemünk elől, hogy messzebbre tekinthessünk. A szerbek ellátnak egész az oroszokig, a románok a franciáig, a zsidók a még távolibb Izraelig, sőt Nyugat-Európán át egész Amerikáig is, csak mi nem látnánk tovább az orrunk hegyénél?

Ennek a szabadságharcnak a résztvevői főleg a városi polgárság soraiból tevődtek össze; a falusiak, ha csak lehetett, távol maradtak a harcoktól – hiába szólt a Kos-

suth-nóta: „Ha még egyszer azt üzeni, Mindnyájunknak el kell menni – szerencsére. Így legalább kisebb lett a veszteség. „Sehonnai bitang ember, Ki most ha kell, halni nem mer” – buzdított a harcra a lángelkű költő, Petőfi is – a nép fia már ilyen: – hála Istennek – élni akar, nem könnyű hát hebehurgya, reménytelen dologba beleugratni, ezt a küzdelmet ugyanis a ragyogó győzelmek és haditettek ellenére nem lehetett megnyerni a túlerővel szemben.

A szabadságharc leverését követő megtorlásról már elég sok adat áll rendelkezésünkre, de még mindig nem elegendő. A teljes számbavétel mindmáig nem történt meg a történészek nemtörődömsége vagy akadályoztatása miatt. A Bach-korszak alatt erről nyilvánvalóan nem lehetett beszélni, később pedig a 67-es kiegyezés, úgy rémlik, tabutémává tette hosszú időre. Sokak véleménye szerint (Ady Endre és mások) ez a kiegyezés, melyre a birodalmat sújtó vereség kényszerítette Bécsset, hasonlatos az 1711-es szatmári békekötéshez, azaz árulás volt, a magyar népesség érdekeinek az elárulása. Erről lehet vitatkozni, de tény, hogy a kiegyezést követő 50 évnyi, ún. boldog békeidőt (gazdasági föllendülés, polgárosodás, iparosodás, a főváros világvárossá való fejlesztése, fejlődése stb.) világháború követte, mely a magyar népességnek eddig még nem látott, Mohácsnál is nagyobb veszteséggel járt. A második világháború csak az elsőnek lett a folytatása – még nagyobb pusztulással, mint az első, és újabb megszállás következett, a változatosság kedvéért most a szovjet-orosz mézesmadzaggal és ütlegeléssel, elvtársozással meg gaztettekkel elegyítve. Akkor még volt némi tartalékerő a fölkelésre az idegen zsarnokság és hazai kiszolgálói ellen. Ezt a világraszóló jelentőségű fegyveres szabadságharcot, mely már csak 12 napig tartott ugyan, és kimagasló vezetője nem volt (csak mártírja), de még így is országos méretűvé vált, a szovjet-orosz tankok eltaposták. A várva várt hathatós külföldi segítség ismét elmaradt, mint eddig mindenkor. A harcok súlypontja leginkább a fővárosra korlátozódott ugyan, de a megtorlás minden eddigit fölülmúlt, és a vidékre is kiterjedt, nehogy még egyszer föl merje emelni a fejét ez a nép. Százvezrek hagyták el az országot – leginkább fiatalok, akikre nagy szükség lett volna idehaza is, és vesztek oda. A szovjet-orosz szakértők nagy gyakorlattal rendelkeztek a nyugalom helyreállításában, és a „húzd meg, ereszd meg” politika sikerrel járt. Az aránylag gyors konszolidáció nemcsak az idegen megszállók meg a hazai karhatalom, a la-

banchorda kegyetlenkedésének lett a következménye, hanem annak is, hogy a megfélemlített magyar népesség nyugalmat és békét akart, és igyekezett elfojtani 56-ot, hogy élhessen. A nóta pedig állandóan szólt a fölszabadosulásról, a jólétről meg a nép örök hálájáról a fölszabadosítók iránt, és akadtak olyanok, akik még táncra is perdültek tőle. Mert most sajátságos, furcsa helyzet állt elő, a magyar népesség ugyanis, kivált annak a bennszülött rétege mindig nagyon elesett volt – „hárommillió koldus” – nincstelen, szolga, cseléd, napszámos, alkalmi munkás – valóban elnyomva, teljes kiszolgáltatottságban saját uraitól, márpedig az elnyomás, az arcucsapás, a megáláztatás sokkal jobban fáj, ha a magafajtájától kapja az ember, mintha idegentől. Így az ő számukra egyfajta jobbulást hoztak a „fölszabadosítók”, nemcsak a táborok, gettók lakóinak. Ezért vált elviselhetővé a török, az osztrák-német és a szovjet-orosz megszállás is, és a bennszülött magyarság ezért nem csatlakozott tömegesen egyik szabadságharchoz sem. A mindenkori labancok jól tudták ezt. A magyar népesség az egymást váltó idegen megszállóktól még csak valahogy megszabadult, de labancaitól, úgy rémlik, már sohasem szabadulhat meg. Ezek az új „úri tatárok” ugyanis igen erősen tartják magukat a magyar népesség nyakán, ugyancsak befészkelődtek és nehéz lesz őket lerázni onnan, mert nagyon jól érzik ott magukat, és a hathatós külső segítségben, támogatásban is bízhatnak. Van-e kiút ebből a reménytelennek látszó helyzetből? Talán csak ez az egyetlen maradt: igazi barátokat kell szerezni, akikkel tartós, új, valódi szövetség köthető; és valami hasonló fordulatra lenne szükség, mint amilyen jó négy száz évvel ezelőtt történt.

Úgyhogy ebben a felemás helyzetben kellett 56 után az előregedő, megfélemlített, elámitott és elnöiesedett magyar népességnek tovább vívnia a maga fegyvertelen szabadságharcát az álcázott zsarnokság ellen – ismét csak egyenlőtlen erőviszonyok között, elszigetelten, végül olyan szövetségbe tuszkolva, mely az ő érdekeit alig veszik figyelembe.

Egy neves író- és filozófusnő véleménye szerint a nők általában nehezen tudják megkülönböztetni a lehetőséget a lehetetlentől; bármit elhisznek, fölszednek és tovább terjesztenek minden kósza hírt. A magyar népesség elnöiesedése pedig statisztikailag kimutatható és lélektanilag tetten érhető. Így csupán a tájékoztató eszközöket kellett idejében megkaparintani (rádió, tévé, újságok), és meggy minden, mint a karikacsapás. Egy kis csapat,

nyolc-tíz mindenre elszánt és agyafúrt ember képes kényekedve szerint irányítani a közvéleményt, közgondolkodást és közízlést, vagyis orránál fogva vezetni egy egész országot, népet.

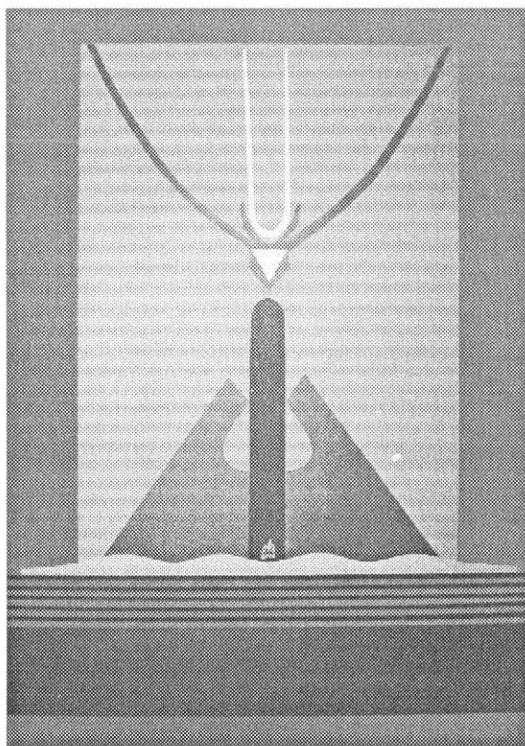
1956 őszén egy falusi általános iskolában tanítottam. A tantestület tagjai úgy viselkedtek, mint azelőtt, mintha semmi sem történt volna – egy semleges ország hű állampolgáraiként. Kacarászás, nevetgélés a tanárban és a szokásos pletykák. A tantestület kétharmada nő volt. (Azóta ez az arány még inkább eltolódott a nők javára.) A gyerekek közt is csak egy-kettő beszélt arról, hogy késő éjszakáig hallgatták a rádiót, a lelkes beszédeket, aztán a segélykiáltásokat. Akkor éppen Ady Endre: Csák Máté földjén c. versét olvastam föl a gyerekeknek – hatástalanul. Álltam előttük, mint számár a hegyen. Nyilván bennem is volt hiba. Torkig voltam mindennel.

Igaz lenne, hogyha egy embert vagy az emberek egy csoportját az alacsonyabb rendűség állapotában tartanak, az ténylegesen alacsonyabb rendű is lesz? Úgy rémlik, igaz.

Varázslat ez. Az emberek elvarázsolt, magatehetetlen, mozdulatlan tömeggé váltak, kövé vagy hamuvá, habár a hamu alatt rendszerint parázs izzik, és még a kő is megélevenedhet.

Ennek az áldatlan, lehetetlen állapotnak a megtöréséhez nem elegendő semmilyen észér, semmilyen buzdítás, noszogató, de még ostromozás sem. Mert ostrompatogtatás volt már eddig is éppen elegendő és a vágóhídra terelésből, hajszolásból is, de gondoskodásból, azaz jó vezetőkből alig. Itt már csak a mesebeli varázspálca és a megtalált varázsszó segíthetne. De hol van az, aki a varázspalcát a kezébe venné? A varázsszó ugyanis nem veszett el, sokan emlékeztek rá, és ma is ismerik, feltör a mélyből, hiába tapossák a föld alá, és hallja, akinek füle van hozzá: „Égi szabadság!”, „Szabadság, szerelem, E kettő kell nekem”, „Szabad, hű tenger volt a lelkem”, „Szabadság csillaga volt hajdan a magyar”, „Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet”, „Szabadság! Itten hordozák Véres zászlódat, S elhulltanak legjobbaink A hosszú harc alatt”, „S ah, szabadság nem virul A holtak véréből”...

De talán a jobbak közül maradtak még valahányan olyanok, akik készen állnak egy újabb küzdelemre, olyanra vagy hasonlóra, mint amilyen négyszáz évvel ezelőtt volt, összekapcsolván azzal, ami jó kétszáz esztendő múlva indult meg és folytatódott hosszú időn át – fegyvertelenül ugyan, mégis győzelmesen.

Cantata profana II.